

BENN, S. I. & MORTIMORE, G. W. (ed.), *Rationality in the Social Sciences — Contributions to the Philosophy and Methodology of the Social Sciences*, London 1976.

Yhteiskuntatieteilijät ja yhteiskuntafilosofit ovat kautta aikojen olettaneet ihmisen käyttäytymisen ilmentävän järkipäisyyttä. Ei lie ne ketään näiden alojen edustajaa, joka olisi väittänyt kaikkien ihmisten käyttäytyvän aina kaikissa oloissa täysin järjettömästi. Sen sijaan on paljon kiistelty siitä, missä mielessä ja missä määrin ihminen on ajatuksissaan ja toimissaan rationaalinen eri olosuhteissa ja historian vaiheissa. Vielä vaikeampi ja kiistanalaisempi on ollut kysymys, missä mielessä ja missä mitassa ihmisen rationaalisuus tai jokin rationaalisuuden ihannemalli heijastuu ihmisyhteisöjen käyttäytymisessä ja ihmisyhteisöistä koostuvissa järjestelmissä. Tähän taas sisältyvät mm. kysymykset: Missä suhteessa ja missä määrin kollektiivinen päätöksenteko on rationaalista? Kuinka toimijoiden rationaalisuus heijastuu poliittisen kilpailun ja neuvottelun tuotteissa? Millaisen prosessin kautta rationaalisuus siirtyy yhdeltä sosiaalisen organisaation tasolta toiselle? Edelleen voidaan esim. kysyä: Kuinka rationaalisuutta, jos se katsotaan toivottavaksi, voidaan edistää yhteiskunnallisissa ja kansainvälisissä päätöksenteossa? Kaikki nämä kysymykset tietenkin soveltuvat myös poliittisen elämän alueelle.

Paljon lupaavasta nimestään huolimatta käsilläoleva *Bennin* ja *Mortimoren* toimittama teos ei anna mitään käänteentekeviä vastauksia ylläesitettyihin peruskysymyksiin. Pikemminkin siihen sisältyvät artikkelit koskettelevat rationaalisuuden käsitteestä eri tieteenaloilla käydyin keskustelun tähänastisia ulottuvuuksia ja kiistakysymyksiä. Tässäkään suhteessa tulos ei kokonaisuuden kannalta ole tyydyttävä, koska kukin artikkeli muodostaa muista erillisen kokonaisuutensa. Toimittajat eivät esitä mitään artikkeleita kokoavaa kehystä. On kirjan luonteelle kuvaavaa, että he esipuheessaan korostavat, kuinka kukin artikkeli on luettavissa muista riippumatta, sekä tarjoavat hakemistoja niille, jotka etsivät eri artikkeleiden välistä yhteyksiä. Kokoelmaa hallitsevat puhtaasti ra-

tionaalisuus käsitteen erittelyt, joista yhteiskuntatieteilijä ei suoranaisesti paljon kostu. Mukana on kuitenkin myös puolenkymmentä artikkelia, joissa rationaalisuutta tarkastellaan eri yhteiskuntatieteiden tutkimuskysymysten valossa. Näin koko kirja saa tavallaan poikkitieellisen luonteen.

Teos jakautuu neljään pääosaan. Ensimmäiseen sisältyvät kolme artikkelia koskettelevat rationaalisuutta yksilöiden uskomuksissa. Mm. kognitiivisen psykologian viimeaikaisena kehittäjänä tunnettu *R. B. Abelson* koskettelee sosiaalipsykologian käsityksiä rationaalisesta ihmisestä myös politiikan tutkijan kannalta katsoen antoisesti. Erityisesti hänen katsauksessaan kiintyy huomio ns. attribuutioteoriaan, joka käsittelee ihmisten taipumuksia selvittää tiettyjä asioita tietyillä tavoilla. Tästä teoriasta on epäilemättä tulevaisuudessa paljon apua esim. pyrittäessä selittämään, kuinka erilaiset poliittiset toimijat erilaisissa olosuhteissa rationalisoivat omaa käyttäytymistään. Teoksen toisen osan artikkelit koskevat rationaalisuutta toiminnan kannalta. Siinä mm. *Q. Gibson* käsittelee yhteiskuntatieteiden selitysrakennelmissa hyvin yleistä mallia, jossa ihmisen rationaalisuus on premissinä ja ihmisen toimintaa koskevia väittämiä johtopäätöksenä. *Gibson* päätyy siihen käsitykseen, että tämä metodi käy sitä arveluttavammaksi, mitä monimutkaisemmat ja kiistanalaisemmat toimijan uskomusten perusteet ovat ja mitä moninaisemmat ja sisäisesti ristiriitaisemmat toimijan päämäärät ovat. Hyvin monissa tapauksissa metodi on kuitenkin *Gibsonin* mielestä käyttökelpoinen. Ajattelen puolestani, että tarvittaisiin empiristä tutkimusta, jossa pyrittäisiin selvittämään, millaisten edellytysten vallitessa toimijat, erityisesti poliittiset päätöksentekijät, ovat taipuvaisia rationaaliseen laskelmointiin, missä olosuhteissa taas sille tietyksi vastakohtaksi asetettuun »inkrementalismiin» á la *Braybrooke & Lindblom* tai »kyberneettiseen ajatteluun» á la *Steinbruner* jne. Päätöksentekoa tai muuta toimintaa ohjaava toimijan ajatuskaavio olisi siis laaturomuuttujana, joka olosuhteista riippuen saisi erilaisia arvoja. Näin oppisimme etsimään myös teorioidemme postu-

laatteja joustavammin kuin tähän asti. Turvautuminen rationaliteettiin ja siihen liittyen esim. poliittisten toimijoiden valtapyrkimykseen ei useinkaan ole postuloinnissa ainoa vaihtoehto eikä varmaankaan aina perustelluin. Tätä käsitystä itse asiassa tukevat käsilläolevassa teoksessa mm. *P. S. Cohenin*, *C. A. Tisdellin*, *O. R. Yongin* ja *S. I. Bennin* artikkelit, joissa tarkastellaan rationaalisuusolettamusten käyttökelpoisuutta yhteiskuntatieteen eri aloilla.

Teoksen kolmas osa käsittää kaksi artikkelia, joissa tarkastellaan järkiperaisuuden kehitystä ihmisessä sekä psykooseja ja irrationaalisuutta. Neljännen osan nimenä on »Sosiaalinen rationaalisuus», mutta siihen sisältyvät kaksi artikkelia eivät mielestäni anna mitään selviä vastauksia kysymyksiin rationaalisuuden siirtymisestä yksilötasolta kollektiiveihin ja toimijajärjestelmiin. Nämä, kuten itse asiassa kaikki teoksen ne osat, joita toimittajat itse ovat kirjoittaneet, ovat jotenkin tyhjän tuntuisia tai sekavia. Miltei voisi väittää Bennin ja Mortimoren ajatuksen juoksevan pikemmin »inkrementaalista» kuin »rationaalista» tietä, sillä heidän työnsä tuloksista tulee mieleen säveltäjä, joka säveltää vailla selvää teemaa lisäten nuotteja sen mukaan, mikä tuntuu jonon päähän parhaiten sopivan. Jos tämä on kärkevästi sanottu, se johtuu siitä, että jätin Bennin ja Mortimoren teoksen käsistäni lievästi ärtyneenä: uupuneena ja toiveissani melkoisesti pettyneenä. Uskon kuitenkin, että tämä kirja osoittautuu käyttökelpoiseksi tietyn tyyppisenä yhteiskuntatieteiden rationaalisuus-käsityksiä koskevana hakuteoksena.

Harto Hakovirta